

Правна рубрика

МЯСТО И РОЛЯ НА ПРЕЗИДЕНТСКАТА ИНСТИТУЦИЯ В СИСТЕМАТА ЗА ОТБРАНА НА СТРАНАТА

ЦВЕТА ВЕСЕЛИНОВА МОНОВА СЪБЕВА,
ЗАВЪРШИЛА МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА „ПРАВО“ В НБУ



Цвета Веселинова Монова СЪБЕВА, докторант към катедра „Мениджмънт на сигурността и отбраната“, факултет „Национална сигурност и отбрана“ на Военна академия „Г. С. Раковски“, София, България

Резюме: Статията анализира мястото и ролята на президента в системата за отбрана и национална сигурност на страната. В качеството му на върховен главнокомандващ на българските въоръжени сили в мирно и военно време, произтичат редица правомощия като се прави анализ на онези, които касаят системата за отбрана и

национална сигурност на страната както и взаимодействието му с други държавни органи в условията на т. нар. споделена компетентност

Ключови думи: президент, конституция, отбрана, правомощия, законодателство, съд

PLACE AND ROLE OF THE PRESIDENTIAL INSTITUTION IN THE COUNTRY'S DEFENSE SYSTEM

TSVETA VESELINOVA MONOVA SABEVA

GRADUATED FROM THE MASTER'S PROGRAM "LAW" AT NBU

Abstract: The article analyzes the place and role of the president in the defense and national security system of the country. In his capacity as supreme commander of the Bulgarian armed forces in peacetime and wartime, a number of powers derive from an analysis made of those that concern the defense

and national security system of the country, as well as his interaction with other state bodies in the conditions of the so-called shared competence.

Keywords: president, constitution, defense, powers, legislation, court

Разглеждането на държавния глава на Република България като институт на съвременното законодателство и неговата роля по отношение на отбраната на Република България може да бъде осъществено посредством провеждането на задълбочено изследване на важните правомощия, които са му предоставени по конституционен ред, които се пресичат и преплитат с онези мащабни линии, засягащи по същество системата за отбраната и националната сигурност на страната. От теоретична гледна точка тяхното прецизиране е съществено и би довело до изясняването на неговата основна функция в тази сфера на държавна дейност.

Водейки се от гореизложеното, според доц. М. Белов „понятието за държавен глава възниква в хода на прехода от абсолютна към конституционна монархия, като за неговата теоретична

обосновка съществена роля изиграва органната теория за държавата“¹. В тази връзка авторът застъпва твърдението, че при протичането на този процес, свързан с търсенето на нова роля на монарха, в съвременната правна доктрина, като водещо се налага разбирането, което е свързано с отхвърляне на идеята за пълното отъждествяване на държавния глава със самата държава и заеманото от него централно място в държавния апарат, съществувал до периода на „домодерните и политически системи.“¹

От друга гледна точка, проф. Е. Танчев изтъква, че в хода на проследяването на този конституционен еволюционен процес, който е неизменно свързан с „появата на понятието за суверенитета“² и изясняване на неговото значение, държавният глава започва постепенно да придобива нова

роля, дистанцираща се от тази на съществуващата до този момент и придобива сравнително нов, различен политически акцент на държавното ниво. Преодоляването на традиционното схващане за монарха, възприемащо го като феодален владетел, разполагащ с върховна и неограничена държавна власт, произтичаща от Бога и равнопоставяща го, доколкото той може да се счита за негов наместник, все повече се засилва и отстъпва място на новия облик на държавния глава като фигура, получаваща правомощията си изцяло и легитимно само по конституционен ред.

След възвръщане на загубената държавност след петвековното османско владичество, българската държава постепенно започва да възстановява и изгражда своите юридически основи, като възприема първоначално зададения проруски правен модел на управление. С последната приета през 1991г. от Народното събрание - Конституция на РБ е уредена републиканската форма на управление с разнообразните по вид правомощия на президента.

Според доц. М. Белов при разглеждането на правната уредба, поставяща на фокус статуса на държавния глава в конституциите и в частност българския държавен глава, следва да бъде взет под внимание широкият спектър от правомощия, с които той разполага и които в голяма степен определят цялата система на публичното управление. В тази връзка доц. М. Белов застъпва тезата, че последните *„надхвърлят простата квалификационна система на законодателната, изпълнителната и съдебната власт.“*¹ С оглед на това в сравнително правен план изпъкват не само символичните, представителните и арбитражните функции, но и всички онези правомощия, касаещи учредителната, законодателната, изпълнителната, съдебната власт и властта по отношение на външните работи.

С приетата през 1991г. Конституция на РБ българската държава избира като конституционен модел републиканската форма с парламентарно управление, а държавният глава в лицето на президента за върховен главнокомандващ на нейните въоръжени сили. Липсата на ясна и точна формулировка на конституционния текст на разпоредбата на чл.100, ал.1 във връзка с това дали тази негова функция следва да бъде изпълнявана само във военновременен или мирновременен период, налага необходимостта от допълнително разясне-

ние на волята на конституционния законодател в тази ѝ част. Последното намира отражение в постановено от Конституционния съд Тълкувателно решение № 23 от 25.09.1998 г. В изданието юридически акт съдът изрично установява, че конституционният законодател не е въвел ограничение по отношение на това конкретно правомощие на държавния глава, тъй като последното се явява „част от конституционния му статус както в мирно, така и във военно време“¹², доколкото мотивирано се аргументира, че „въоръжените сили съществуват и изпълняват своите конституционни задължения по всяко време и следователно върховният главнокомандващ е техен ръководител и във военно време, и в мирно време“¹².

Същевременно при изпълняването на възложените му от Конституцията функции като върховен главнокомандващ, държавният глава разполага с правото да изисква и получава пълна и всеобхватна информация във връзка с всички значими въпроси, касаещи отбраната и националната сигурност на страната от всички държавни органи и длъжностни лица. В допълнение на гореизложеното според Конституционния съд *„президентът може да изразява становища и да отправя препоръки към всички държавни органи, както и да издава укази в изпълнение на конституционните си функции, включително в изпълнение на възложените му от Конституцията правомощия по отношение на отбраната и националната сигурност на страната винаги, а не само при непосредственото им застрашаване“*¹²

Горепосоченият конституционноправен статус на президента е изцяло признат от КС по тълкувателен път и обоснован от същия обстоятелствено чрез изложените подробни мотиви в основната част на неговото решение. В този смисъл чрез това признаване на качеството на държавния глава – да бъде върховен главнокомандващ на въоръжените сили и съответно да го упражнява не само в мобилизационна обстановка, но и в мирновременен режим, проличава и основният замисъл на волята на конституционния законодател. Последната, отчитайки необходимостта от съществуването и поддържането на военна готовност и изхождайки от съображението, че *„въоръжените сили съществуват и изпълняват своите конституционни задължения по всяко време“*¹² и техен ръководител във военно, и в

мирно време е върховният главнокомандващ, то същият е отдал предпочитания върховният главнокомандващ да бъде предвиден като постоянно действащ институт, а не като временен. Наред с това от предоставеното му качество на върховно главнокомандващо лице, произтичат и неговите основни правомощия, свързани с това същият независимо от другите власти да изразява свободно своята индивидуална позиция, мнения, възгледи пред българската общественост по различни въпроси и дискусийни теми във връзка с отбраната и националната сигурност на страната, да излага становища в тази насока и да определя същевременно своите водещи приоритети.

Наред с това КС посочва, като изискване към останалите органи, че същите са законово задължени да предоставят във всеки един момент при поискване от него цялостна и актуална информация във връзка с отбраната и всички въпроси, касаещи областта на тази правна тематика.

От друга страна, съгласно разпоредбата на чл.105, ал.2 на Конституцията на РБ е възложено на Министерския съвет да *„осигурява обществен ред и националната сигурност и осъществява общото ръководство на въоръжените сили.“*⁴⁸ При протичане на този процес по вземане на решения според проф. П. Киров *„правителството участва заедно с президента, като едновременно с това се ангажира и с политическата отговорност за гарантирането на националните интереси в тази сфера“*⁴⁹ Авторът изтъква още, че в съдържателно отношение дейността както на президентската институция, така и тази на правителството е силно ограничена, доколкото с конституционната разпоредба на чл.9 ясно и категорично са формулирани основните цели и задачи, стоящи пред въоръжените сили – *„гарантират суверенитета, сигурността и независимостта на страната и защита на нейната териториална цялост“*⁴⁸.

Конституционната разпоредба на чл.100, ал.2 оправомощава държавния глава с властта да назначава и освобождава висшия команден състав на въоръжените сили съгласно Закона за отбраната, както и да удостоверява военнослужещи лица с висши военни звания след направено предварително предложение от страна на МС. По този начин основният закон на страната установява т.н. „споделена компетентност“ между президента като върховен главнокомандващ и функциите на правителството като общо ръководство на Въ-

оръжените сили - на чл. 100, ал.1 и чл.105, ал.2 от Конституцията на РБ“ или *„взаимодействието между два конституционно определени органа на държавата с оглед високото място в йерархията на държавно управление на длъжностите, за които се отнасят, и изключително значимите публични функции, които лицата изпълняват.“*⁴⁴ При осъществяването на това свое правомощие държавният глава разполага с дискреционна власт (т.е да упражни своето право на преценка) по отношение на лицето, посочено в предложението на МС, като съответно одобри или откаже издаването на съответния указ по назначаването му, като в тази последна хипотеза ще следва да бъде направено ново предложение. Пораждането на *„правните последици“* по отношение на предложението на МС се реализира само след издаване на президентския указ, като те се поглъщат от него и формално се вграждат като негова органична неделима част.

По този начин държавният глава участва пряко при определяне на кръга от лицата и при подбора на кандидатите, които следва да бъдат назначени. Без неговото съгласие тази процедура, може да бъде проточена неопределено във времето. Решаващата роля е поставена в полза на президента, а не на парламента, доколкото последният следва да преценява правилно кандидатите. От друга страна, *„споделена компетентност“* между президентската институция и другите държавни органи на управление, установена от конституционния законодател, може да бъде открита и в юридически текстове на Основния закон. На първо място тя проличава в следващите ал.4 и ал5. на същата разпоредба на чл.100 от Конституцията на РБ, както и в чл.84, т.12 и т.10 и чл.64, ал.2 на същата, регламентиращи функциите, с които разполага президентът във връзка с обявяването на мобилизация, военно или друго извънредно положение, а в краен случай и война на територията на страната. Между горепосочените правни хипотези може да бъде констатирана разлика както по отношение на обстоятелствата, свързани с процедурата, при която може да бъде реализирано горепосоченото право, в частност по отношение на инициращия предложението орган, а от друга - във връзка с обема на функциите на държавния глава.

В първия определен случай съгласно чл.100, ал.4 от Конституцията на РБ обявяването на обща

или частична мобилизация се осъществява след направено предложение от страна на МС до президента, тоест упражняването на горепосоченото право от страна на последния, ще бъде реализирано само след проявена инициатива от страна на конституционно определения държавен орган, а не преди това. Решението се осъществява в случаите определени със закон.

Във втората уредена хипотеза предложението за обявяване на война произхожда от държавния глава и както проф. Е. Друмева определя: „Президентът *„излиза на авансцената“ в кризисни ситуации*“⁶ Неговото упражняване е поставено в зависимост от наличието на различни юридически предпоставки, които могат да бъдат подразделени в две отделни групи: към първата спадат реализираното на определени събития от кризисен характер, а именно: при въоръжено нападение срещу страната; при необходимост от неотложно изпълнение на международни задължения; военно или друго извънредно положение, а към втората: липсата или наличието на редовно действащо Народно събрание.

Съгласно чл. 84, т.12 от Конституцията държавният глава може да направи предложение до НС за въвеждане на цялостно или частично военно или друго извънредно положение в страната, като упражняването на това право е само при наличието на редовно заседаващо правителство и парламент в страната.

От друга страна, когато националните интереси и отбрана са застрашени поради това, че българската държава е обект на въоръжено нападение или при наличието на необходимост от неотложно изпълнение на международни задължения, военно или друго извънредно положение, а в страната липсва редовно действащо НС, обемът на президентските правомощия се увеличава и в неговия обхват попада правото му самостоятелно да обяви военно или друго извънредно положение, като в същото време се изисква по закон незабавно да свика извънредно Народно събрание. Последното следва окончателно да се произнесе дали одобрява взетото от държавния глава решение, или го отменя, при наличието на съответните правни основания за това. При осъществяването на тази процедура според проф. С. Стойчев президентските правомощия се намират т.н. „под условие“⁴, доколкото се обуславят от липсата на редовно заседаващ

парламент. От друга страна, проф. Е. Друмева⁶ застъпва тезата, че макар инициативата за обявяване на извънредно положение да е възложена на президента, решаващата дума все пак е запазена за парламента⁹ и следва да бъде взета предвид и използвана аналогично, включително и по отношение на хипотезата на чл.64, ал.2 от Конституцията на РБ.

Водейки се от гореизложеното, проф. П. Киров изтъква, че положението на военна мобилизация *„при стриктно посочени в конституционния текст основания не предоставят възможност за произволно тълкуване“*⁵ В тази връзка той, излага още като твърдение, че с указа за обявяване на военно положение се посочват нормативните актове, които влизат в сила или се отменят (чл.59, ал.2 от Закона на отбраната и въоръжените сили на РБ). При такива ситуации отбраната на страната и осигуряването на вътрешния национален ред, изискват съответните да преминават под прякото ръководство на върховния главнокомандващ.

В условията на военен конфликт или война, българският президент в качеството му на върховен главнокомандващ, притежава следните правомощия, които са императивно установени и са в съответствие с предписаното съдържание на разпоредбата на чл.20 от Закона за отбраната и въоръжените сили на РБ, а именно: 1. обявява положение на война при въоръжено нападение срещу страната или при необходимост от неотложно изпълнение на международни задължения, при военно или друго извънредно положение, когато НС не заседава; в тези случаи то се свиква незабавно, за да се произнесе по решението; 2. координира външнополитическите усилия за участие в международните организации и структури за сигурност с цел прекратяване на военния конфликт или на войната; 3. ръководи Върховното главно командване, издава актове за подготовката на страната и въоръжените сили за война и за водене на военни действия; 4. привежда в изпълнение военновременните планове по предложение на МС; 5. въвежда ограничителен режим върху информацията, свързана с отбраната на страната; 6. внася предложение в НС за сключване на мир. Механизмът за *„споделената компетентност“* е средство, използвано често от българския конституционен законодател, с цел да се парализират евентуалните възможни опити за злоупотреба и изземване на властта от някои от установените конституционно органи. Чрез пред-

видения „взаимен контрол“ се цели да се внесе стабилност и да се постигне поддържане на баланс в управлението на държавния устройствен апарат. По отношение на сферата на отбрана основният закон на страната предвижда президентските прерогативи да бъдат по-широки в сравнение с останалите сфери на управлението на страната. В този смисъл влиянието на държавния глава в сферата на отбраната, без да се фаворизира неговата изключителна роля, е несъмнено и определящо. Това се доказва чрез горесцитираните разпоредби, чрез делегираните правомощия на държавния глава, чрез които се допуска по-голямо вмешателство и контрол върху отбраната като кулминационния момент на тази активност в управлението проличава най-вече в хипотезите на извънредна обстановка в страната и предвидената конституционна формула за решаване на евентуалния изход за излизане от нея.

Същевременно с въвеждането на военно положение или с фактическото започване на военните действия съгласно разпоредбата на чл.114 във връзка с чл.20, т.3 от Закона на отбраната и въоръжените сили, изрично е регламентирано от законодателя, президентът на републиката в качеството си на върховен главнокомандващ да формира Върховно главно командване. По своята правна същност това последното притежава спомагателна дейност и подпомага организационно ръководството на отбраната и въоръжените сили при президента. Неговият структурен състав е изграден от следните постоянни членове: министър-председател, министър на отбраната, министър на вътрешните работи, министър на външните работи, министър на транспорта, информационните технологии и съобщенията, министър на икономиката, министър на енергетиката, министър на регионалното развитие и благоустройството, министър на финансите, началника на отбраната, председателя на Държавна агенция „Национална сигурност“ и други лица, определени от върховния главнокомандващ.

Отделно към структурата на Върховното главно командване се създава щаб, в който се включват длъжностни лица от Министерството на отбраната и от други структури, определени от върховния главнокомандващ.

Съгласно разпоредбата на чл. 100, ал. 3 от Конституцията на РБ във връзка с чл.17 от Закона за отбраната и въоръжените сили на РБ дър-

жавният глава възглавява Консултативния съвет за националната сигурност, като по своята правна същност последният представлява съвещателен орган по въпросите, засягащи сферата на националната сигурност и отбраната на българската страна. Във връзка с упражняването на горепосоченото от основния закон държавно правомощие на президента, в своята постоянна и едностранна съдебна практика Конституционният съд и в частност постановено от него Тълкувателно решение №23/1998г. признава правото на президента да бъде всестранно информиран по всички въпроси, засягащи тази специфична законодателна материя, като за тази цел получаването на съответната информация или сведения от подобен тип характер/ може да бъде реализирано със съдействието както на „членовете на съвета (съобразно оглавяваните от тях ведомства)“¹², така и от „всички държавни органи и други лица (напр. предприятия на военнопromишления комплекс, на енергетиката и т.н.)“¹². В тази насока са и релевираните в съдебния акт на конституционната колегия мотиви, които определят, от една страна, жизнено необходимия и подчертано безспорен характер на горепосочената по вид информация, доколкото поставят нейното получаване в тясна зависимост с предоставените на държавния глава функции по упражняване на върховно главно командване на въоръжените сили на републиката. От друга страна, съгласно конституционната регламентация на горесцитираната разпоредба на чл.100, ал.3 от Конституцията на РБ, извлечената по тълкувателен път и във връзка с вложената в нея цел от конституционния законодател със създаването на КСНС и делегираното на президента правомощие да го оглави кореспондира с чл.102, ал.1 и с други комуникационни президентски функции на президентската институция, свързани с възможността му да отправя послания, да „изразява становища и да отправя препоръки към всички държавни органи, както и да издава укази“⁸ съгласно смисловото съдържание, вложено в разпоредбите на чл.98, т.2 и чл.102, ал.1 от Конституцията. По този начин Конституционният съд, установява, че президентът разполага с ролята на върховен главнокомандващ, която следва да бъде приложима включително и по отношение на „изпълнение на възложените му от Конституцията правомощия по отношение на отбраната и националната сигурност на стра-

ната винаги, а не само при непосредственото им застрашаване.¹² Не на последно място, Конституцията на РБ от 1991 г., взаимодейства от съвременните европейски парламентарно устроени демокрации института на преподписването на актовете на президента като условие за тяхната действителност и известен още като контрасигнатура (терминологичният произход на наименованието произлиза от латинските думи: contra – (означаваща – срещу); signatura – (означаващ подпис). В тази връзка според изложеното твърдение на К. Георгиев съгласно неговия доклад „Контрасигнатура на актовете на държавния глава“¹³ функциите на института на контрасигнатурата следва да бъдат възприемани в българската правна доктрина като правно средство или юридически механизъм за постигане на политическа съгласуваност между акта на държавния глава и парламентарното мнозинство. Също така според горепосочения автор като потвърждение на подобен извод се явява и цитираното от него решение № 13 на Конституционния съд на РБ от 1996 г. В своята тълкувателна дейност конституционният орган излага подробни и изчерпателни мотиви по отношение на същността на „инструментарията на преподписването“¹³ То е предвидено за определени категории укази на държавния глава, сред които попадат и тези, свързани с правомощията му на върховно главнокомандващо лице на българската армия.

Контрасигнатурата се извършва само от представител на изпълнителната власт в лицето на министър - председателя или съответния ресорен министър и има следното значение: 1. То е израз на съгласие относно конституционната съобразност, законосъобразността и целесъобразността на издадения от президента указ; 2. Чрез преподписването съответният министър споделя отговорността за неговото издаване, поема политическата отговорност, която може да бъде реализирана по пътя на парламентарния контрол; 3. То означава акт на поемане на задължение за привеждане в действие и изпълнение на съдържанието на съответния указ. По този начин се осъществява един важен принцип на републиканското устройство с парламентарно управление, а именно, че всички актове на изпълнителната власт подлежат на политически парламентарен контрол.

След като бъде преподписан, указът, издаден от президента е „завършен като правен акт“ т.е

той произвежда своето конститутивно действие, подлежи на публикуване в „Държавен вестник“ и има задължителна сила.

Според проф. С. Стойчев⁴ контролът на някои от указите се упражнява и от Народното събрание като основният акцент пада върху компетенциите на президента, свързани с издаването на укази в конкретно посочените случаи – обявяване на война, на военно или друго извънредно положение, уредени с конституционната разпоредба на чл.100, ал. 5. От друга страна, и проф. Стойчев⁴, и проф. Киров⁵ застъпват твърдението, че при тези предписани от конституционния законодател хипотези, свързани с изпълнение на дейността на президента като върховен главнокомандващ, издадените от него актове имат нормативно съдържание и същите би следвало да бъдат причислени към категорията на онези актове на държавния глава, за които преобладава в българската правна доктрина тезата за техния ненормативен характер.

Правното осигуряване на страната по отношение на системата за българската отбраната е един по същество важен, но същевременно неизследван от науката достатъчно и задълбочено въпрос, който в последното десетилетие предполага гласност с настъпилата парламентарна криза в страната и ролята на държавния глава в нея.

Разглеждането на тази юридическа проблематика се отличава със своята строга специфичност и особеност на правно нормативната база. Тя намира главно отражение както в Конституцията на РБ така и в съответните основни и подзаконови нормативни актове, които регламентират тази правна материя.

Ролята на държавния глава в хода на еволюционния процес придобива различни юридически измерения в зависимост от правомощията, с които същият разполага през различните епохи в хода на историческия плавен преход. Към настоящия момент с действащата Конституция от 1991г. е установено президентската институция да разполага с разнообразен арсенал от правомощия в различните сфери на влияние на държавното управление. Макар в по-голямата си част горепосочените, разглеждани в тяхната съвкупност, да имат по-скоро номинален и символичен характер, по отношение на системата за отбраната и национална сигурност, тези правомощия притежават

по-категоричен характер. В този смисъл с използвания от конституционния законодател подход за разпределяне управлението на въоръжените сили и взаимния контрол между различните държавни органи поставя държавния глава, като изваден от латентно състояние на обикновена церемониална фигура с ограничени права без същевременно да фаворизира неговото влияние над останалите три власти на българската държавно-политическа сцена. Като аргумент в подкрепа на тази теза се явяват правомощията, делегирани му в горепосочените разпоредби, като най-добре проличават тези от тях, с които той разполага и може да упражнява при наличието на определени юридически предпоставки - т.н. кризисни ситуации. Тези правомощия придават една особена тежест на фигурата на държавния глава, разкривайки неговата висока отговорност, която с действията, с които същият разполага в качеството му на върховен главнокомандващ на въоръжените сили, го определят и като основния защитник и гарант на суверенитета и независимостта на страната. Правомощията биха предопределили хода на бъдещи евентуални събития от подобен тип характер и биха имали ключова роля при отбранителната политика на страната за търсенето на най-благоприятния изход от нея. Неблагоприятният климат на управление в такива моменти изисква предприемането на съответните решителни действия от върховното главнокомандващо лице, с цел да се предотврати възможността от настъпване на военни заплахи за националната сигурност, да се неутрализира и противодейства при възникване на опасност и да се осигури защита както на териториалната цялост и суверенитета на страната, така и да бъде опазена и съхранена не само българската държавност, но и животът и правата на българските граждани.

За упражняване на функцията на президент и върховен главнокомандващ няма изискване кандидатът да има висше офицерско звание или да има завършено академично военно образование. Освен изискванията на чл. 93, ал.2 от Конституцията на РБ други условия за избиране на президент на Републиката не са необходими. Това означава, че за Президент може да бъде избрано лице без военно звание и без военно образование, включително и жена с друго например хуманитарно образование. Това е така, защото компе-

тенцията на президента по чл.100, ал.2 от КРБ е споделена компетенция на МС по чл.105, ал.2 от КРБ, чрез която МС упражнява общо ръководство върху въоръжените сили с неограничени президентски правомощия. Това налага съгласуване и организация на ръководната дейност на МС и президента по въпросите за изпълнение на целите, свързани с решенията от Народното събрание – чл.84, т.10,11 и 12 от КРБ и въпросите свързани с използване на въоръжените сили на РБ.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Танчев Е., Белов М., Сравнително конституционно право, С., Сиби, 2009.
2. Танчев Е., Въведение в конституционното право, изд. Сиби, 2003.
3. Киселова Н., Конституция на Република България с тълкувателни решения на конституционния съд 1991-2020, С, УИ „Св. Климент Охридски“ София 2021.
4. Стойчев С. Конституционно право, С, Сиела, 2002.
5. Киров П. Президентът в Българския конституционен модел, С, Сиби, 2004.
6. Друмева Е. Конституционно право Трето допълнително преработено издание - изд. Сиела; раздел XII Президентът на републиката, част Правомощия, 4. Президентът като представител на държавата, параграф 4.3, <https://chitanka.info/>
7. Георгиев К., Контрасигнатура на актовете на държавния глава, доклад, Юбилейна научна конференция с международно участие „Новата идея в образованието“, от 20-21 септември 2016,
8. Конституция на РБ от 1991 г.
9. Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България.
10. Правилник за прилагане на Закона за отбраната и въоръжените сили на РБ.
11. Закон за консултативен съвет за национална сигурност.
12. Решение №23 от 25 септември 1998 г. на КС по К. Д. № 14/98 г. (Обн., ДВ, бр.113/1998 г.)
13. Решение № 13 от 25 юли 1996 г. на КС по К. Д. № 11/96 г. (Обн., ДВ, бр.66/1996 г.)
14. Решение №2 от 28 март 2002 г. на КС по К. Д. № 2/02 г. (Обн., ДВ, бр.35/2002 г.)
15. Монова Цв., Статия „Конституционния статут на президента на Република България“, Юридическо списание на НБУ-бр. 1 от 2011г., <https://law.nbu.bg/bg/juridichesko-spisanie-na-nov-bylgarski-universitet>